

Ciprijan Vagaggini

NEKE TEOLOŠKO-LITURGIJSKE POLAZNE TOČKE U REFORMIRANOJ LITURGIJI

Trebalo bi analizirati svu liturgijsku reformu da se vidi u kojoj je mjeri ona slijedila i ostvarila teološke norme Konstitucije »Sacrosanctum Concilium«, poticaje što ih pružaju drugi saborski dokumenti i, možda, sugestije pokoncilske teologije i suvremenih ideologija. Materija je ogromna. Istaknut ću samo neke točke.

Opće direktive

Započnimo teorijskim (ili teorijsko-praktičnim) direktivama dokumenata kao što su »Eucharisticum Mysterium« (od 25. V. 1967.), »Opće uredbe« Misala i Časoslova, »Treća instrukcija« (od 5. IX. 1970.), uspomene više ili manje sretne, itd. Bit će to izbor koji je nužno nepotpun.

Po mojem mišljenju, sa stanovišta liturgijsko-teološke važnosti posebno treba istaknuti »Eucharisticum Mysterium« koji je, čini se, najzapaženiji službeni dokumenat o Euharistiji u zadnje doba. To vrijedi prije svega za njegovo gledanje i irenično izlaganje o Euharistiji prema njezinim raznim sastavnim dijelovima (žrtva, pričest, realna prisutnost, štovanje izvan Mise). Dokument organski i vrijednosno valorizira te elemente, svaki na njegovu mjestu i u odnosu prema drugima, usredotočujući sve na sakramentalno slavljenje žrtve Gospodina i Crkve. Mislim da nije malena teološka, ekumenska, liturgijska, duhovna i pastoralna vrijednost takvog polazišta. Isto, čini mi se, vrijedi i o »Općoj uredbi Rimskog misala«. Tu dolazi do izražaja, i pod nekim se vidom usavršuje, ono što je Sabor kazao o Euharistiji kao središtu liturgije i kršćanskog života.

Čini mi se značajnom i sinteza kojom »Opća uredba Časoslova« iznosi teološko, liturgijsko, duhovno i pastoralno značenje javnog moljenja Časoslova. Na nj se gleda kao na zajedničarsko posadašnjenje Kristove molitve u Crkvi i po Crkvi, a i općenito kao na molitvu ljudi uvijek u vezi s Kristom i s Kristovom molitvom. Smatra se djelom koje se samo po sebi ostvaruje »u Duhu«, Kristovu Duhu, i produženjem kroz sve satove dana i noći onog kulta klanjanja, hvaljenja, zahvaljivanja i zagovaranja koje se zbiva u euharistijskom slavljenju. Na sve se to gleda kao na jedno od bitnih perspektiva vazmenog otajstva koje se neprestano obistinjuje u životu Crkve i u kojem se ponovno jako ističe kristološko-trojstveni okvir našega spasenja.

Novosti u reformiranoj liturgiji

Pogledajmo neka stanovišta tekstovnog sadržaja kako ih je reforma praktično ostvarila.

a) *Časoslov*

U Časoslovu se opažaju vrlo umnožene molitve (drugo je pitanje s koliko uspjeha), osobito prošnje kod Jutarnje i Večernje, koje su izravno upravljene Kristu. Tu sam stavio ogradu ne samo stoga što je na taj način u tolikoj mjeri odstupilo od давnog pravila da svaka molitva bude upravljena Ocu po Kristu, nego osobito zato jer je tako oslabljeno gledanje na kristološko-trojstveni put (shemu) spasenja. Sumnjam da li su te Prošnje dobile na savršenstvu kad je napušten pozivni oblik molitve (molimo da...; molimo za...; za... molimo) i skoro uvijek promijenjen u izravan oblik molitve koju upravlja onaj koji je izgovara i kome se zajednica priključuje jednim usklikom (primjer: Kriste, molimo te da... Gospodine, smiluj se).

Po mojem su mišljenju biblijska i patristična čitanja jedan od uspješnijih zahvata liturgijske reforme. Ova je činjenica od znatne teološke, duhovne i pastoralne važnosti. Neprekidan kontakt s Biblijom i s mislima otaca izvor je neprestanog oživljavanja koje će pobuđivati duhovnu osjetljivost za Sv. pismo i velike tradicije otaca. Na taj će se način, između ostalog, sve više ostvarivati misao da je Biblija — čitana i proživljavana u Crkvi i nadasve u liturgiji — jednako tako duša teologije, života, duhovnosti i pastorala kao što je i liturgije, upravo kako to traži Konstitucija »Dei Verbum«. Isto će se tako proširivati i produbljivati shvaćanje kako se mora uvijek podržavati neophodno potrebna i intimna veza između Božje riječi i sakramentalnog obreda. Biblija, koja se sada konačno čita u narodnom jeziku, postat će obaveznim vrelom propovijedi i kateheze. S vremenom će sve to znatno uplivati na proučavanje same Biblije u sjemeništima i općenito u teologiji. Svoje prednosti ima i sistem susljednog čitanja a ne samo ono po strogo određenim temama: čime smo prisiljeni razmotriti teologiju svojstvenu svakom pojedinom nadahnutom piscu. Smatram da je na tom polju liturgijska reforma, unatoč brojnim tehničkim poteškoćama, vrlo dobro izvršila program što su joj ga dodijelile Konstitucije »Sacrosanctum Concilium« i »Dei Verbum«.

Otačka su čitanja, čini mi se, u Časoslovu dobro izabrana, raznovrsna su i važna. S teološkoga i duhovnog gledišta posebno ističem izbor vrlo lijepih tekstova otaca koji su se dosad u liturgiji malo čitali, kao Ireneja, Atanazija, Ćirila aleksandrijskog, Ćirila jeruzalemskog, Hilarija. Izbor je Augustinovih odlomaka mnogo bolji i veći nego prije; sada se Augustin bolje čita. Dobro je i što su dodani neki vrijedni srednjovje-

kovni autori. Po mojem mišljenju dobro je što nisu uvršteni moderni pisci, odnosno što su uglavnom zastupani samo pokojni i oni kojih je autoritet potvrdilo vrijeme. Ako se hoće, spisi se živih autora — za koje ne znamo hoće li ustrajati u vjeri i da li je, možda, njihovo ime samo prolazna moda — mogu čitati u drugo, neslužbeno, vrijeme kao što je negdje običaj prije Povečerja.

U novom *kalendaru* i u *Liturgijskoj godini* prije svega opažam kako je s pravom dano prvenstvo Vazmenom otajstvu i, prema tome, tzv. Temporalu pred Sanktoralom. Time je došla do univerzalnog izražaja svetost svih krajeva svijeta, svih epoha i staleža.

b) *Misal*

Slijedeća se teološko-liturgijska gledišta mogu zapaziti u novim *Euharistijskim molitvama* ili *anaforama*. U prvom redu istaknut cjelokupan pogled na povijest spasenja kao na jedinstven sadržaj božanske ekonomije s obzirom na svijet. To je došlo na vidjelo u svim novim anaforama, a osobito u IV. Istaknut je i kristološko-trojstveni okvir tog istog božanskog postupka. Tu opet treba spomenuti dimenziju »in Spiritu«. U dosadašnjoj tradiciji misnog kanona, kad se više ili manje savršeno spominjala povijest spasenja, prije izvještaja o Posljednjoj večeri Duhovi nisu bili uvršteni a tako ni sadašnje vrijeme Crkve kao vrijeme »in Spiritu«. To je sada učinjeno u III. i IV. Euharistijskoj molitvi.

Posvetna epikleza rimskog Kanona (*Quam oblationem . . .*) nije izravno pneumatološka, tj. ne spominje poimence Duha Svetoga, ali to čine nove anafore. Epiklezno pneumatološko značenje ima i pružanje ruke koncelebranata (što se ima, makar što tko rekao, smatrati i izvesti kao polaganje ruke a ne jednostavna kretnja pokazivanja).

U molitvi za pričest i njezine učinke pričest se shvaća kao dar Duha Svetoga. Iz toga proizlazi stvarno osjećanje za pneumatološku dimenziju spasenja koju su manjkavost pravoslavni s pravom predbacivali katolicima. Na dugoj stazi, takvo sadašnje obnavljanje mora donijeti ploda u ekleziologiji, sakramentologiji, duhovnosti i pastoralu. Treba također spomenuti kako nove anafore potcrtavaju i eshatološku dimenziju: »Mortem tuam annuntiamus, Domine . . . donec venias; Memores igitur . . . sed et praestolantes alterum eius adventum; beati qui ad caenam Agni vocati sunt« (što bi se moralo prevesti ne: »Blaženi koji su pozvani na Gospodinovu večeru« — kako glasi talijanski prijevod — već » . . . na večeru Jaganjčevu«, tj. na onu eshatološku u slavi).

Nova su *Predslavlja* djelomice stara ali akomodirana, a djelomice nova i polaze od patrističnih tekstova, posebno sv. Leona. Ima i posve novih predslavlja na temelju dokumenata II. vat. sabora, posebno Konstitucije LG. S teološkog gledišta treba posebno spomenuti ekleziološko izražavanje tih *Predslavlja* kako je poteklo upravo od LG (npr. nedjelje

kroz godinu I, II, VIII; BDM II; apostola II; svetaca II; djevica i redovnika; svetaca I (prema sv. Augustinu), opće IV). Tu je dakle liturgijska reforma imala otvoreno oko na dokumente koji su nastali poslije SC. Od sv. Leona je u neka Predslovlja doprlo i kristološko gledanje kao i shvaćanje za kršćanski život i za razna liturgijska vremena (tako npr. božićno II i III; korizmeno III; muke I; vazmeno II; uzašašća I).

U *molitvama* koje su sastavljene nanovo (s više ili manje uspjeha a ponekad nimalo savršeno) zapažamo utjecaj npr. ovih ideja: Zemaljske se stvari oijene a ne preziru; dakle teologija ovozemnih stvarnosti i ljudskih vrednota prema shvaćanju Konstitucije »Gaudium et spes«. Konkretno nastojanje da se kršćanin spremi kako će u daljnjem životu provoditi liturgijsko doživljavanje koje se ne može ograničiti samo na sebe: treba stvarno svjedočiti svoj kršćanski život; iskazivati ljubav žrtvujući sama sebe; zauzimati se za izgradnju ljudskog društva; isticati integralno shvaćanje vazmenog otajstva koje obuhvaća također promjenu svijeta. Sve je to jeka nekih zahtjeva koje je postavila Konstitucija GS.

U reformi *misnih obreda* valja prije svega istaknuti proširenje concelebracije i pričesti pod obje prilike, iako ova druga još nije potpuno zaključena. Jedna i druga, uz duhovno i pastoralno, posjeduju i važno teološko značenje. Treba uočiti i činjenicu da su uvedene molitve vjernika, kako u Misi tako i u drugim obredima. Srećom nisu nametnuti propisani obrasci nego je celebrantu dana velika sloboda. Celebrantu se pruža mogućnost s obzirom na konkretne potrebe pojedine zajednice koja s njime prinosi žrtvu i koja će u njoj svjesnije sudjelovati.

Obnovljena liturgija, daleko više od prijašnje, na sretan način pruža celebrantu prilično veliku mogućnost da u svakom pojedinom slučaju izabire između raznih obreda i tekstova. I to može svaki put poslužiti za veći osvrt na stvarne pastoralne potrebe dotične zajednice. Nerijetko je Biskupskim konferencijama prepušten još veći okvir izbora te ih, bojažljivo ali stvarno, upućuje da napuštaju strogi centralizam i uniformizam na području liturgijskog prava unutar rimskog obreda.

c) *Sakramenti*

Kod *sakramenata općenito* spomenimo Prethodne napomene koje govore o naravi i važnosti pojedinog sakramenta. U njima opažamo jak upliv novog razvoja teologije, naročito kako je došao do izražaja na II. vat. saboru, posebno u Konstituciji »Lumen Gentium« i u Dekretu »Presbyterorum Ordinis«. Treba istaknuti i Službu Božje riječi koja je predviđena za razne sakramente kad se oni ne mogu obaviti sa svetom Misom. Nadalje, u same je sakramentalne obrede uvrštena kateheza o naravi, važnosti i moralnim zahtjevima svakog sakramenta. Posebno su naglašene veze pojedinih sakramenata s Euharistijom i Misom. Često je izričito predviđeno slavljenje sakramenata s Misom, tako kod krštenja, potvrde, vjenčanja i naravno kod svećeničkog ređenja.

U novom obredu *krštenja* djece jako je istaknuto, upravo s obzirom na sam obred, uloga vjere, i to s pravom najprije na vjeru roditelja i onih koji su odgovorni za dijete. Kod krštenja odraslih, svraća se pažnja izravno na vjeru dotičnoga krštenika, a i na njegovo primanje sa strane zajednice. Posve je pravilno da u egzorcizmima nije napušteno shvaćanje Sotone kao osobe, ali je mnogo jače naglašena pozitivna strana obreda: Bog preuzima u posjed pojedinca a kod odraslih se govori o pobjedi nad osobnim strastima, pa i onda ako ih potiče zloduh.

Kod *potvrde* mi se čini najznačajnijim slijedeće: Povezivanje obreda sa sakramentom krsta i s Euharistijom (obnova krsnih obećanja i potvrda u sklopu Mise); novi sakramentalni lik »Signaculum Spiritus Sancti«; nanovo jako istaknuto prvo polaganje ruku ali za nevolju taj obred još uvijek ostaje drugotan. Treba požaliti, po mojem mišljenju, i kontrast između obreda, koji s pravom napušta značenje polaganja ruke u trenutku pomazanja, i između Motu proprija koji ga, čini se, zadržava i smatra subitnim. Poznato je da je jedno službeno saopćenje moralo razjasniti kako se pod »polaganjem ruke«, o kojemu govori Motu proprio kod te točke, shvaća doticanje palca službenika s čelom krizmanika u trenutku samog pomazanja, i da kod toga službenik ne mora položiti i ostale svoje prste na glavu krizmanika.

Ne nalazim ništa novo u obredu *bolesničkog pomazanja*, osim što je ublažen pojam »smrtno opasnosti«.

U predhodnim napomenama za *obred vjenčanja* ostaju skoro posve ista gledišta s obzirom na svrhu braka. No blagotvoran je upliv šireg, teološki rečeno, vidokruga kršćanskog braka. On predočuje Boga koji se daje ljudima i Krista koji se dariva Crkvi, a uz to je naglašeno međusobno posvećivanje supruga i njihovo sudjelovanje u Božjem djelu, naročito kod rađanja i odgajanja djece. S pravom je istaknuta i važnost koju svaki brak ima za kršćansku zajednicu. Značajna su također i biblijska čitanja, kao i kateheza, koja su uključena u taj obred.

U obredima *svetog reda* čini mi se posebno značajnim uvodni nagovori. To su većim dijelom novi sastavci u kojima se, s pravom, vodi više računa o teološkom, duhovnom i pastoralnom liku đakona, prezbitera i biskupa, sasvim prema gledištima II. vat. sabora, poimence LG i PO. Iz toga je kao dobra posljedica proizašao taj lik ne više, skoro isključivo, usredotočen na dotične, specifične kultne ovlasti, već je proširen na opću pastoralnu misiju koja naravno uključuje i spomenute posebne ovlasti, ali ih ne izolira od opće misije dotičnog službenika.

U tim je obredima razjašnjena i tzv. bitna tvar i lik sakramenta. Sada se iz samih obreda jasno vidi da se bit toga sakramenta sastoji u polaganju ruku s odnosnom epiklezom. Tokom stoljeća na Zapadu su drugi obredi (pomazanje, traditio instrumentorum) bili preuzeli takav mah da su, prema shvaćanju teologa, obezvrjeđivali i samu važnost polaganja ruku. Sada se ti obredi, sasvim pravilno, smatraju drugotnima a svrha im je da razjasne milost primljenu polaganjem ruku.

Čini se da je od tri obreda svetog reda najuspjeliji posvećenje biskupa. I to zbog sretne ideje da se napusti dosadašnji obrazac Rimskog pontifikala. On se nalazi već u »Sacramentarium Leonianum« ali je, teološki uzeto, bio vrlo mršav. Sada je zamijenjen Hipolitovim a u njemu je teološki lik biskupa prikazan mnogo bolje. Sretna je i ideja da istinski i stvarno mogu koncelebrirati i prisutni biskupi pa, ako hoće, i kod ređenja novog biskupa. Manje mi se, naprotiv, čine uspjelima obredi za ređenje prezbitera. Tu je za nevolju sačuvan obrazac Rimskog pontifikala i Leonianuma, unatoč njegova teološkog siromaštva. Izgleda da je on nastao pod uplivom polemike protiv »opinionem Hieronymi« koji je držao da distinkcija između biskupa i prezbitera nije božanskog podrijetla već pitanje crkvene discipline. Zapravo nam obrazac o prezbiteru ne zna reći drugo nego da je on po dostojanstvu, »secundi ordinis, secundi meriti«, da uvijek dolazi poslije biskupa i da proizlazi od njega. No to mišljenje, iako je na neki način istaknuto u LG i PO, nije de fide, dok je katoličkim teolozima slobodno držati »opinionem Hieronymi«. Jedina je korist zadržanog obrasca ta što lik biskupa s pravom gleda u vidu Kristova pastoralnog poslanja i kao sudjelovanje u njemu, pa je tako i lik prezbitera, smatrajući kako proizlazi od biskupa i na njemu participira, uokviren u toj istoj općenitoj perspektivi.

Kritično se može gledati i na epiklezu u obredu ređenja đakona. Fraza »constituens-possiderent« je nejasna. Čini se kao da hoće reći da su đakoni bili ustanovljeni već u Starom zavjetu. Nije posve sretan ni dodatak starom obrascu »sic in Ecclesiae tuae exordiis« gdje se dakle govori o sedmorici koju su ustanovili apostoli (Dj 6). Egzegetski nije baš sigurno da su onih sedam bili đakoni u kasnijem smislu. Više izgleda da su bili predstojnici helenističke zajednice.

d) Službe

Motu proprio »Ministeria quaedam« ukida subđakoniat i niže redove a mjesto njih su sačuvane neke »službe«. Tu se na sretan način krije dvostruka misao: Crkva može, prema nastalim situacijama i pastoralnim potrebama, stvoriti ili dokinuti neke, recimo, nove ogranke svetog reda i na tom području institucije moraju odgovarati stvarnim i istinskim situacijama. U stvari je u suvremenoj Crkvi služba subđakona i nižih redova bila postala puka formalnost. U istom je Motu proprio sretno dokinut naziv »klera« za službe niže od đakona. Na taj je način pojam klera pročišćen od infiltracije sociološke klase s posebnim društvenim povlasticama. Teološki uzeto, netko spada u kler samo po sakramentalnom ređenju. No iz istog dokumenta treba spomenuti neprikladnu frazu: *Institutio Lectoris et Acolythi iuxta venerabilem traditionem Ecclesiae viris reservatur* (t. VII). Budući da se radi o službama koje se dijele jednostavnim blagoslovom, a ne o sakramentu reda, ne postoji crkvena

tradicijska koja bi zabranjivala da budu podijeljeni i ženama. Dapače, dosta je imati na pameti s jedne strane da su đakonise bile zaređivane u grčkoj Crkvi barem od 4. do 11. stoljeća, a tako i u sirskej Crkvi, a s druge strane da u stvari danas ženske ne samo čitaju kod službenih funkcija već i da dijele pričest a u nekim slučajevima vrše i svu službu župnika, osim što ne mise i ne ispovijedaju. Nije bez uzroka ta rečenica Motu proprija izazvala razne proteste.

Zaključak

S teološko-liturgijskog gledišta može se zaključiti da se liturgijska reforma držala Konstitucije SC te da je vrlo dobro primijenila i valorizirala njezine temeljne teološke misli. Još više, ona je na sretan način proširila perspektive koje su u Konstituciji sadržane samo neizravno. To je mogla učiniti stoga jer je dala više prostora od onoga što ga je puko slovo tog dokumenta tražilo samo po sebi. Navedeno se odnosi na živi jezik, na pričest pod obje prilike, na odgovornost Biskupskih konferencija, na mogućnost izbora obrazaca i obreda ad libitum, na poneki bojažljivi poticaj više ili manje kontrolirane kreativnosti. Veoma je znatan također i upliv nekih perspektiva (ne kažem svih) Konstitucija LG na liturgijsku reformu. Tek je spomena vrijedan upliv Konstitucije GS, naročito u nekim novim sastavcima. Najveće manjkavosti vidim u pred-slovljima ređenja prezbitera i đakona te u manjkavoj reformi biti stvari i lika sakramenta potvrde. Mišljenja sam da je u tim slučajevima reformi škodio pretjerani historicizam arheološke usmjerenosti.

Sve je ovo izneseno s obzirom na zadaću liturgijske reforme da preuzme i prenese u život teološko-liturgijske klice Konstitucije SC i ostalih saborskih dokumenata. Što misliti o bogatstvima koja je ta reforma mogla asimilirati da se je mogla postepeno više otvoriti pokoncilskim idejama koje su se razvijale paralelno s ostvarivanjem ovih obreda? Je li to bilo teološki i psihološki moguće? Da li bi koristilo?

(Prevedeno iz »Rivista liturgica« 1974, 44—53).